

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Mekânda Boşluk Algısı ve Sanat: Anish Kapoor
Örneği

Space Perception and Art: The Case of Anish
Kapoor

Özlem GEYLANI*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Geylani, Ö. (2023). Mekânda boşluk algısı ve sanat: Anish Kapoor örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 9 (35), 163-182.

10.29228/kesit.69325

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 09.04.2023
Kabul/ Accepted/ Принимать: 13.06.2023
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2023

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye, ozlem.geylani@istun.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Mekânda Boşluk Algısı ve Sanat: Anish Kapoor Örneği

Space Perception and Art: The Case of Anish Kapoor

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GEYLANI

Öz: Mimari eserin deneyiminde, insan ve mekan arasında öznel bir iletişim gerçekleşir; insan, mekan ve boşluğu, duyuları ile algılar ve mantıksal bir değerlendirmeye varır. Mekan, fiziksel ve zihinsel yapıları bütünleştirirken, bireyin varoluşsal deneyimine sağlamlık ve anlam katar. Mimari mekanın, çevresinden bağımsız bir varlık olmadığı savunulurken; mekan ve çevresi arasındaki ayrımlar ve bütünleşmeler, boşluklar ile tanımlanmaktadır. Mekansal deneyim şahsi bir durumdur; konu (nesne) ile ilişkili öz (değerlendirme) ise, mekana verilen tepkilerle tezahür eder. Bu anlamda, bedenimiz ve düşünsel deneyimimiz mekansal gerçek olarak kabul edilen imgenin, oluşumunda önemli bir rol oynar. Mimari mekan sınırları olsa da dünyayı temsil eder; bu nedenle dünyaya dair algımız önce mekanda başlar. Bu söylemlere göre, yapılı çevrenin sorumluluğu, varoluşumuzu dünyada anlama açısından büyük önem taşır. Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre mekan "Yer, bulunulan yer, ev, yurt ve uzay" anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre mekan kapalı, açık, yarı açık veya uzay gibi boşluğun oldukça sonsuz olduğu bir ortam bile anlam olarak mekanı işaret etmektedir. Bu araştırma, mekan ve boşluk kavramlarını güzel sanatların bir kolu olan heykel sanatı ile birlikte değerlendirilerek, söz konusu boşluğu doldurmakta anlamı sorgulamayı hedeflemektedir. Bu amaçla, mekanda boşluk algısını cesur bir ölçek ve yenilikçi malzeme tercihi ile uygulayan, heykellerinde malzeme, renk, taşıyıcılık özelliklerine dikkat çeken, sanatçı Anish Kapoor'un çalışmaları, mimari ile kurduğu bağ, tasarım kabulleri yönünden irdelenecektir. Çalışmanın alt yapısında, mimarlıkla bağlantılı, iç mekan tasarımı, peyzaj mimarlığı, kentsel düzenleme, malzeme ve yapım tekniği gibi alanlara da değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, mekan, boşluk, heykel sanatı, malzeme, Anish Kapoor, yapım tekniği.

Abstract: Subjective communication between human and space takes place in the experience of an architectural work; humans perceive and evaluate space and emptiness through their senses and come to a logical conclusion.

While space integrates physical and mental structures, it adds solidity and meaning to the individual's existential experience. It is argued that architectural space is not an independent entity from its surroundings; distinctions and integrations between space and its environment are defined by emptiness. Spatial experience is a personal state; the subject, object, or value associated with an object is manifested in reactions to the space. In this sense, our body and mental experience play an important role in the formation of the image that is considered spatial reality. Although architectural space has boundaries, it represents the world; therefore, our perception of the world begins in space. According to the definition of the Turkish Language Association, space means "place, location, home, homeland, and space". According to this definition, any environment, even if it is a space such as open, closed, semi-open, or infinite, in terms of emptiness, refers to space. This study aims to question the meaning of filling the void by evaluating the concepts of space and emptiness together with the branch of fine arts, sculpture. For this purpose, the works of the artist Anish Kapoor, who applies the perception of emptiness in space with a bold scale and innovative material choice, and who pays attention to the material, color, and carrying capacity properties in his sculptures, will be examined in terms of its connection with architecture and its design concepts. The groundwork of the study will also touch on fields related to architecture, such as interior design, landscape architecture, urban planning, material, and construction technology.

Keywords: Architecture, space, void, sculpture, material, construction technique, Anish Kapoor.

Giriş

Descartes'a göre, mekan bir uzayla ilgili bir kavramdır, maddenin hareketi ve konumu mekanda belirlenir. Bu nedenle, mekanın varlığı, maddi varlıkların varlığı ile ilişkilidir. Descartes, mekanı, bütün varlıkların var oluşunu mümkün kılan fiziksel bir ortam olarak görür (Kenny, 1985). Bununla birlikte Aristoteles, mekanı (topos) nesnelere yerleşebildiği bir yer olarak tanımlar. Aristoteles'e göre, mekanın özellikleri, cisimlerin hareketi ve konumlarına bağlıdır. Mekan, doğal olarak sınırlıdır ve sınırsız mekan kavramı bu kabule göre mümkün değildir ve bir nesnenin yerleşebileceği mekan, o nesnenin doğasına ve özelliklerine uygun olmalıdır (Demirci, 2019).

Mimari eserin deneyiminde insan ve mekan arasında öznel bir iletişim gerçekleşir; insan, mekanı ve boşluğu duyuları ile algılar ve mantıksal bir değerlendirmeye varır. Mekan, fiziksel ve zihinsel yapıları bütünleştirirken, bireyin varoluşsal deneyimine sağlamlık ve anlam katar. Mekansal deneyim şahsi bir durumdur; konu, nesne ile ilişkili öz (değerlendirme) ise, mekana verilen tepkilerle tezahür eder. Bu anlamda, bedenimiz ve düşünsel deneyimimiz mekansal gerçek olarak kabul edilen imgenin, oluşumunda önemli bir rol oynar.

Mimari mekanın, çevresinden bağımsız bir varlık olmadığı savunulmakta; mekan ve çevresi arasındaki ayrımların ve bütünleşmelerin, boşluklar ile tanımlanmaktadır. Mimari mekan sınırları olsa da dünyayı temsil eder; bu nedenle dünyaya dair algımız önce mekanda başlar. Bu söylemlere göre, mimari ve inşa edilmiş çevrenin sorumluluğu, varoluşumuzu dünyada anlama açısından büyük önem taşır. Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre mekan "Yer, bulunulan yer, ev, yurt ve uzay" anlamına gelmektedir (URL-1). Bu tanıma göre mekan kapalı, açık, yarı açık veya uzay gibi boşluğun oldukça sonsuz olduğu bir ortam bile anlam olarak mekanı işaret etmektedir. Mimarlıkta ise mekan sınıflandırılarak tanımlanmaktadır, doğal, yapay, şehirselle ve karma mekanlar ve her bir mekan kavramı ile ilgili mimarlığın farklı alt disiplinlerini de kapsamaktadır (Altan, 1993).

Bu amaçla, mekanda boşluk algısını cesur bir ölçek ve yenilikçi malzeme tercihi ile uygulayan, heykellerinde malzeme, renk, taşıyıcılık özelliklerine dikkat çeken, sanatçı Anish Kapoor'un çalışmaları, mimari ile kurduğu bağ, tasarım kabulleri yönünden irdelenecektir. Çalışmanın alt yapısında, mimarlıkla bağlantılı, iç mekan tasarımı, peyzaj mimarlığı, kentsel düzenleme, malzeme ve yapım tekniği gibi alanlara da değinilecektir.

Mimari Mekan ve Boşluk Kavramları

Mimarlıkta, mekan kavramı, fiziksel ve görsel olarak algılanabilen, belirli boyutları olan ve genellikle belli bir amaca hizmet eden, insanlar tarafından kullanılan açık, kapalı ya da yarı açık bir alandır. Mekan, içinde yer alan nesnelere ve işlevleri ile birlikte ele alınır ve bu unsurların bir araya gelerek nasıl bir bütün oluşturduğu üzerinde durulur. Mekanlar, hem fiziksel özellikleri hem de içerdikleri anlamlar nedeniyle insan davranışlarını etkiler ve insanların yaşamlarını şekillendirir. Maddi çevre, ikamet edenlerin geleneklerini, kültürlerini, değerlerini, dünya görüşlerini ileten ve aynı zamanda etkileyen bir ortamdır. Böylece yaşanan ve deneyimlenen mekan, bireysel bir etkileşim yaratır. Bu sebeple, mekana yüklenen anlamlar, zaman, durum ve kişilere bağlı olarak değişebilir (Solak, 2017: 35).

"Mekan, sınırlı büyüklükleri içeren fakat aynı zamanda uçsuz bucaksız bir büyüklüktür. Boşluk veya hiçlik durumunu da içerir. Mekan, sınırsız bir ortam, sonsuz büyük bir kap veya hazne olarak da düşünülebilir. Eni, boyu ve derinliği olan üç boyutlu bir hacimdir ve yer kaplama fonksiyonu da görebilir" (Cevizci, 1999: 683).

Boşluk kavramı ise, genellikle mekanın içindeki bir bölüm olarak ele alınır ve belli bir hacmi veya alanı ifade eder. Boşluk, genellikle bir mekanın içindeki belirli bir alandır ve bu alanda bir nesne veya işlev olmadığı düşünülür. Boşluk, mekanın içindeki nesnelere ve işlevlerin sıralanması ve düzenlenmesinde de önemli bir rol oynar. Boşluklar, mekanın içindeki hareketliliği artırabilir veya mekanın içindeki nesnelere

veya işlevlerin daha ön plana çıkmasına yardımcı olabilir (Soltani ve Kirci, 2019).

Mimarlıkta, mekan ve boşluk kavramları, mekanın kullanımı, düzenlenmesi ve tasarımı üzerinde yoğunlaşan temel kavramlardır. Mekanın boyutları, nesnelerin yerleştirilmesi, ışıklandırma, renk ve malzeme seçimi gibi unsurlar, mekanın işlevselliği, estetiği ve kullanımı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Boşluklar ise, mekanın içindeki hareketlilik, işlevsellik ve görsel düzenleme açısından önemli bir rol oynar.

“Mekanlar, kentsel ve tarihsel çevreler olarak, sanatçılar için bir çağrıya dönüşebilen sıra dışı özelliklere sahiptir. Bu özellikler, sanatçıların düşünsel faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri bir hammadde niteliğinde olup, şaşırtıcı bir karşılaşmaya ve bir hesaplaşmaya davet ederler. Günümüz sanatçıları, mevcut bu hammaddeyi işlerken, oluşan estetik değer in ötesinde doğayı, çevreyi, hatta insanı ve onun bakış açısını, düşüncelerini, duygularını ve algılayış biçimlerini değiştirme niyetindedirler” (Karaaslan, 2005: 289-295).

Heykel Sanatı ve Mimarlık

Son yıllarda, sanat ve mimarlık tarihinde heykel çalışmaları katlanarak artmıştır ve malzeme özellikleri, cinsiyet, sömürge sonrası dönem ve duygu gibi çeşitli temaları dikkate almaktadır (Faulkner ve Lepine, 2016: 309-314). Mimarlık ve heykel sanatı, kentsel modernliğin kesişimini işaretlemekte, büyük ve prestijli görevlerin genellikle kimlik ve sanatsal üretim etrafında kamu tartışmalarına neden olduğu görülmektedir. Dünya genelinde ve modern dönem boyunca birçok örnekte ortaya çıkan sonuç, heykel ve mimarlık arasında iç içe geçen bir dinamiktir ve bu iki sanat arasındaki sınırlar düzenli olarak ve bilinçli bir şekilde bulanıklaştırılır (Faulkner ve Lepine, 2016: 309-314).

Mimar, sınırları çizen bir kapalı alan tasarlayarak; heykellerin sergileneceği ve mekan içinde konumlandırılacağı ortamları da yaratmış olur. Heykeller, mimarlık eserleriyle birlikte çalışır ve kimi zaman örneğin mimari cephelere yönelik özel olarak tasarlanır, böylece dış mekanın bütünsel estetiğine katkıda bulunur. Dış mekandaki heykellerin mimari yapılarla iletişimi, mimari yapıların doğal ortamlarıyla ve mekan-sal düzenleriyle uyumlu bir şekilde sergilenmesiyle gerçekleşir. Heykeller, mimari yapıların dış mekanlarına yerleştirilirken, mimari yapıların hacmi, ölçüğü, biçimi, malzemesi ve rengi ile uyumlu olacak şekilde seçilir ve yerleştirilir. Bu nedenle, heykeller genellikle mimari yapıların alıntısı ya da organik bir parçası olarak düşünülmüştür (Karaaslan, 2005: 289-295).

Heykel sanatı, özellikle Rönesans dönemine kadar tüm medeniyetlerde, mimari yapıların bir parçası olarak kullanılmıştır. Bazı örneklerde heykeller, taşıyıcı yükleri desteklemek için kullanılmıştır, örneğin bir kolonun taşıyıcı işlevi görmüştür. Diğer örneklerde ise heykeller, katedrallerin nişlerinde süsleme amaçlı olarak yer almıştır. (Karaaslan, 2005: 289-295). Heykel sanatının mekanla ilişkisi, zamanla evrilerek değiş-

miştir ve günümüzde heykeller, mekanlarla olan etkileşimlerinde yeni anlamlar kazanmaktadır. Heykeller, çevreleriyle etkileşim kurarak anlamlarını artırabilirler ve mekanın da anlamını değiştirebilirler. Bu nedenle, günümüzde heykellerin mekanla olan etkileşimi, sanatın mekan ve çevre üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir konudur. Heykeller, mimari yapıların dış mekanlarındaki diğer unsurlarla da etkileşim halinde olabilirler. Örneğin, heykeller, mimari yapıların dış mekanlarında yer alan peyzaj, yürüyüş yolları ve su öğeleri gibi unsurlarla uyumlu olacak şekilde konumlandırılabilirler. Böylece, mimari yapıların dış mekanları, heykellerle birlikte bütünsel bir estetik oluşturur.

Heykeller, kentin simgesel birer parçası olarak işlev görebilirler ve kent yaşamının estetik ve kültürel değerlerine katkıda bulunabilirler. Kentte yer alan heykeller, tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkma amacıyla da kullanılabilir. Aynı zamanda, heykeller kent meydanlarında, parklarda veya sokaklarda insanların dinlenmesine, toplanmasına ve etkileşim kurmasına da olanak sağlayabilirler.

Mekanda boşluk algısı, insanların çevrelerindeki mekanları algılamalarını sağlayan önemli bir konudur. Boşluk algısı, sanatın birçok farklı alanında da önemli bir rol oynar. Sanatçılar, mekanı ve boşluğu kullanarak eserlerinde estetik ve anlamsal bir derinlik yaratırlar (Konak, 2014). Mimarlıkta, mekanın tasarımı ve düzenlenmesi sırasında, heykellerin mekanda yer alması, mekanın karakterini ve kullanımını belirleyebilir. Heykeller, mekanın içindeki boşluğu doldurarak, mekanın hacmini, ölçeğini ve ritmini değiştirebilir. Ayrıca heykeller, mekanın işlevselliği üzerinde de etkilidir, çünkü heykellerin yerleştirildiği yerler, insanların mekanda nasıl hareket edeceğini, hangi alanları kullanacaklarını ve nereye odaklanacaklarını belirleyebilmektedir.

Mekanın ve Boşluğun Sanatla Doldurulması: Anish Kapoor

Anish Kapoor, Hint asıllı İngiliz bir sanatçıdır, kendine özgü bir tarzı ile genellikle büyük boyutlu heykeller ve yerleştirmeler yapar. Sanatçıya göre, *"her fikrin kendine göre bir ölçeği vardır ve ölçek bir heykel aracıdır"*, bu düşünce ile eserlerinde; mekandaki boşluğun algısını değiştiren ve izleyicilerin mekana farklı bir bakış açısıyla bakmalarını sağlayan estetik ve anlamsal bir derinlik yaratmayı amaçlamaktadır. Anish Kapoor, bugün çalışan en etkili sanatçılardan biri olarak kabul edilir ve eserleri, New York'taki Museum of Modern Art'tan Londra'daki Tate'e, Milano'daki Prada Vakfı'na, Venedik, Bilbao ve Abu Dabi'deki Guggenheim Müzeleri'ne kadar dünya çapındaki en önemli koleksiyon ve müzelerde kalıcı olarak sergilenmektedir. Anish Kapoor, 1990 yılında 44. Venedik Bienali'nde Büyük Britanya'yı temsil etmiş ve Premio Duemila Ödülü'ne layık görülmüştür, 1991 yılında Turner Ödülü'nü kazanmış ve o zamandan beri birçok uluslararası ödül ve onur almıştır. Sanatçının solo sergiler adı verilen tek eserden oluşan sergileri ve halka açık sergileri Tablo 1 ve Tablo 2'de listelenmiştir (URL-3).

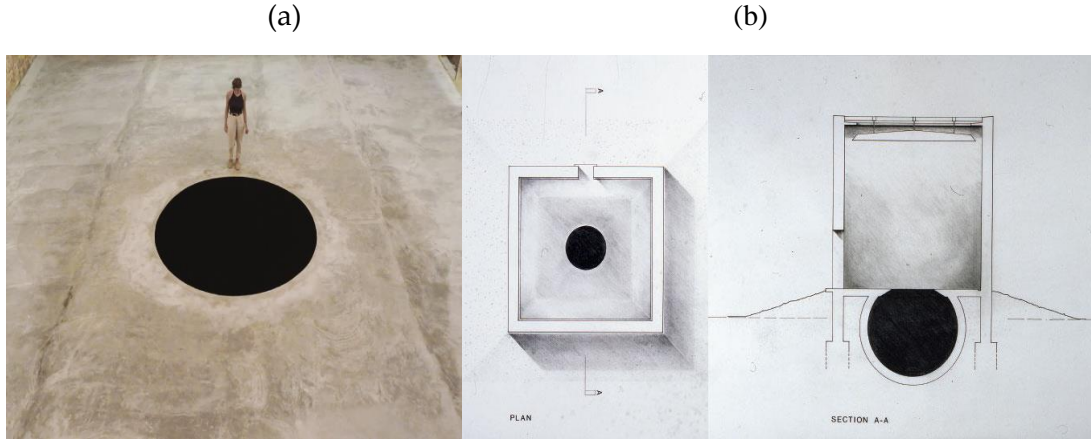
Tablo 1: Anish Kapoor Tekil Sergileri 2012-2021

Modern Art Oxford, İngiltere (2021)
Houghton Hall, Norfolk, İngiltere (2020)
Pinakothek der Moderne, Münih, Almanya (2020)
Pekin, Çin'deki Merkezi Güzel Sanatlar Müzesi ve İmparatorluk Ancestral Tapınağı (2019)
Fundación Proa, Buenos Aires, Arjantin (2019)
Serralves, Museu de Arte Contemporânea, Porto, Portekiz (2018)
University Museum of Contemporary Art (MUAC), Meksiko Şehri, Meksika (2016)
Château de Versailles, Fransa (2015)
Yahudi Müzesi ve Tolerans Merkezi, Moskova, Rusya (2015)
Gropius Bau, Berlin, Almanya (2013)
Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, Türkiye (2013)
Contemporary Art, Sydney, Avustralya (2012)

Tablo 2: Anish Kapoor'un, Halka Açık Projeleri 2004-2013

Cloud Gate (2004)
Chicago, ABD'deki Millennium Park; Leviathan (2011)
Paris, Fransa'da sergilenen Monumenta; Orbit (2012)
Londra, İngiltere'deki Queen Elizabeth Olimpik Parkı (2012)
Lucerne Festivali için oluşturulan şişirilebilir bir konser salonu olan Ark Nova (2013-)
Brooklyn Bridge Park, New York, ABD'de kurulan Descension (2014)

Kapoor'un boşluk temalı ilk eseri "Descent into Limbo" (Karanlığa Düşüş) 1992 yılında Venedik Bienali'nde sergilenmiştir. Bu mekan mimari açıdan incelendiğinde, taşıyıcı sisteminin betonarme ve tekil ayaklar üzerinde duran, bir duvar boşluğunun giriş kısmı olarak kullanıldığı tek bir oda (6mx6mx6m) olarak tasarlanmıştır. Yükseltilmiş ayaklar sayesinde toprak zemin ile döşeme arasında kalan 2.5m'lik kısımda, içi boş beton küreye sahip bir kabuk olarak tasarlanmıştır. Döşeme altında kalan içi boş kürenin iç kısmı Vanta adı verilen siyah nano-teknolojik bir boya ile boyanmış ve ışığı en iyi absorbe eden/neredeyse hiç yansıtmayan, bir yüzey elde edilmiştir. Bu durum, izleyicilere, mekanın derinliği ve boyutları hakkında farklı bir hissiyat yaratır. Ancak, açıklık aslında bir yanılsamadır ve izleyicilerin kürenin içine baktıklarında, gözlerinin gördüğü şey gerçekte var olan derinlik olmayıp, algıda yaratılan bir imgedir; hal böyle olunca içine düşen turistlerden de bahsetmek mümkündür. Anish Kapoor'un vanta siyah nano-teknolojik boya kullanımı eserlerinde fark yaratan bir teknik olup, yenilikçi malzeme kullanımı için sanatçı: *"sanatçının elinin işinden koparmaya çalıştığı fiziksel bir şey, beni büyülüyor,"* yorumunu yapmaktadır (URL-2).

Görsel 1: (a) "Descent into Limbo" (Karanlığa Düşüş) 1992¹ (b) Descent into Limbo Sergi Alanı Plan ve Kesit²

Sokakta emsallerine göre büyük kabul edilen heykeller de şehirlerin algısını oluşturmada önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu heykeller, mimari yapıların yerleştirilemediği meydan, kentlerde yol ayrımı ve peyzaj sahaları gibi kısıtlı alanlarda bulunabilecekleri için, bir kentteki seçilmiş bölgeler üzerinde etkili olabilirler. Büyük heykeller, mevcut mimari yapılarla etkileşime geçebilir ve bu yapıların mevcut algısını değiştirebilirler. Aynı zamanda, heykellerin boyutları ve formları, mekanın algısını da değiştirebilir ve yürüyüş yolları veya trafik akışı gibi kent planlamasıyla ilgili konuları da etkileyebilirler. Anish Kapoor'un Amerika'da tasarlayıp sergilediği aşağıda yer alan iki önemli eser, kent içinde bir hacim kaplamakta ancak seçilen malzemenin etkisi ile aynı zamanda boşluk algısı sunabilmektedir.

Dünyanın en büyük açık hava heykellerinden biri olan "Cloud Gate" (2006), Chicago, ABD'deki Millennium Park'ta yer almaktadır. Kapoor, heykelin yapımında paslanmaz çelik plakalar kullanarak, 10 metre yüksekliğinde ve 20 metre genişliğinde, oval şekilli ve yansıtıcı yüzeyli bir kütle tasarlamıştır (URL-2).

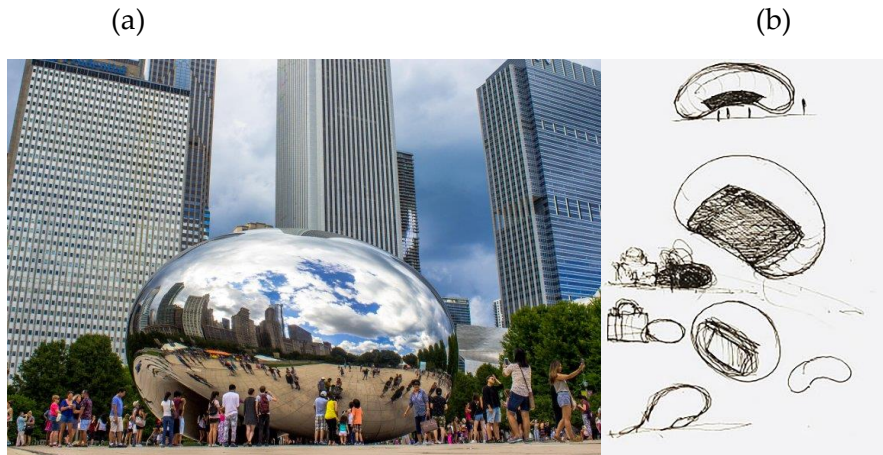
Heykel, her ne kadar büyük bir hacmi kaplıyor gibi görünse de çevresindeki mekanın boşluğunu yansıtmakta ve izleyicilere çevrelerindeki mekana farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Kentin merkezi noktalarından birinde yer alan eser, izleyicilere kendi yansımalarını sunmakla birlikte oval şekli sayesinde bir derinlik algısı yaratarak çevrelerindeki mekanın boşluğunu da göstermektedir.

¹ URL-2

² URL-3

Bir diğer adıyla "The Bean" olarak anılan eser, içinde de bir boşluğa sahiptir, içte çizilen bu sınırlar sayesinde, izleyicilerin mekanı bir çerçeve içinde görmelerine neden olmaktadır ve böyle mekanın boyutları ile ilgili farklı bir his oluşmaktadır. Malzeme seçimi, uygulama zorluğu ve yüksek maliyetlerine rağmen Cloud Gate, kentin merkezi bir buluşma ve ziyaret noktası olarak, çevredeki gökdelenlerle çevrilmiş şehir dokusundan ziyaretçilerin odağını kaydırarak aslında imgesel bir boşluk yaratmaktadır.

"Cloud Gate, bence Chicago'nun farklı bir görünümünün de odağı haline geldi - şehrin ve kamusal alanın bir parçası oldu. Onu kontrol edemem. Kendi sahipliğine sahip, Picasso heykeli ve diğerleri gibi." Anish Kapoor (URL-4).

Görsel 2: (a) Cloud Gate / The Bean (2006) Chicago, Amerika³ (b) Cloud Gate Taslak Eskizleri.⁴

Chicago'daki Kapoor'un olarak da bilinen Cloud Gate eserini anımsatan bir diğer eser, "The New Bean" (2021) ise Tribeca mahallesindeki Herzog & de Meuron tasarımı konut binasının kısmen altına konumlandırılmıştır. Yapılan çalışmada yine paslanmaz çelik malzeme kullanılmış ve binanın ezdiği elastik bir malzemeye benzeyen bir geometri kazandırılmıştır.

Boyutsal özellikleri incelendiğinde 14.63 m uzunluğunda, 5.79 m yüksekliğinde olduğu için, Herzog & de Meuron ve Hill West Architects tarafından tasarlanan 56 Leonard Street'teki binanın eteklerine deşmektedir.

Mevcut yapı çevrenin yine Amerikan mimarisinin bir getirisi olarak gökdelenlerden oluştuğu bir cadde olduğu bilinmekle birlikte, çevredeki yüksek katlı binalara nazaran, bu heykel, "Jenga" oyunundaki gibi farklı bir tasarıma sahip gökdelen yapısının altında yer almaktadır. Birbiri üzerinde farklı doğrultuda kaymış katlar gibi görünen bu yapı, köşeli formu ile konsol balkonlara sahiptir. Balon benzeri bu heykel ise

³ URL-3

⁴ URL-4

konsol balkonlardan birinin altına sıkıştırılmış gibi görünmekte, kaldırım ve yaya sirkülasyonu ile temas halinde durmaktadır. Proje ekibine göre, "heykel ve mimari arasında eşi benzeri görülmemiş bir işbirliği" yaratarak esere hareket duygusu katmaktadır (URL-5). Çelik malzemenin yansıtıcılığı, eserin devasa ölçeği, dış bükey formu, çevre yapıları görüntüde büküyor ve uzaklaştırıyor gibi görünse de, aynı zamanda insan ölçeğine bir parça mavi gökyüzünü de yansıtabilmektedir.

"Şehir, frenetik, hızlı ve sert hissettirebilir; baskın mimari, beton ve gürültü... 56 Leonard Street'teki çalışmam, paslanmaz çelikten yapılmış olsa da yumuşak ve geçici bir form önüyor. Aynalar bizi durdurmaya, kendine çekmeye ve belki de zamanı bozarak yavaşlatmaya neden olur; bu, yeni bir tür varoluşsal boşluk yaratan bir materyal." - Anish Kapoor (URL-5).

(a)

(b)

Görsel 3: (a) The New Bean Newyork, Amerika (2021)⁵ (b) The New Bean Sokak Görünüşü⁵

Anish Kapoor'un "C Curve" adlı eseri, 2014 yılında Londra'daki Lisson Gallery'de sergilenmiştir. Eser, yansıtıcı bir yüzeye sahip olan büyük ölçekli bir paslanmaz çelik yapıdır ve adını "C" şeklindeki eğrisel formundan almıştır. Deneyimsel olarak, eserin yanında yürürken; çelik yüzeydeki yansımalar ve bozulmalar, izleyicilerin perspektiflerinde optik bir yanılsamaya neden olmaktadır (URL-3).

İç mekanda çelik malzemenin kullanımı, yansıtıcılık özelliğinden dolayı bir ayna işlevi görmekte, aynı zamanda mekanın boyutları ile imgesel olarak oynayabilmektedir. Eserin içbükey ve yatay bir forma sahip olması, izleyiciye mekan içinde hapsolme hissini de yaşatmaktadır. Kapoor, tasarımın amacının; insan algısını sınırlandıran engelleri keşfetmek olduğunu belirtmiştir. C Curve, sınırları aşan, sınırları zorlayan ve ziyaretçilerin düşüncelerini şekillendiren bir deneyim sunmaktadır. Bunun yanı sıra bu eser, Kapoor'un diğer çalışmalarında da sıkça kullandığı mimari ve matematiksel formların bir örneğidir. Eser, simetrik ve dengeli bir şekilde tasarlanmıştır ve yüzeyindeki yansımalar, izleyicilere asimetric bir algı da sunmaktadır.

⁵ URL-5

Görsel 4: C Curve (2014)⁶

Kapalı bir iç mekana kıyasla, dış mekana yerleştirilen çelik yüzeylerle benzer bir uygulama, “Turning the World Upside Down” (2010) adlı eserde uygulanmıştır. Dikey ve birbiri üzerine ters binen iki simetrik görüntü yaratma hedefiyle tasarlanmış bu eser, kum saati şeklindeki cilalanmış paslanmaz çelik (5mx5mx5m) plakalar birleştirilerek yapılmıştır. Bugün, İsrail müzesi yerleşkesinin en yüksek noktasında, galerilere yönlendiren caddenin üstünde durmaktadır (URL-8).

Görsel 5: “Turning the World Upside Down” Jerusalem (2010)⁷

Anish Kapoor'un eserlerinde kullanılan malzemeler, genellikle mekanın algısını değiştiren ve yansıtıcılık etkisi olması istenen bir kurguya sahiptir. Bu malzemeler, form ve işlevin belirlenmesine göre değişebilmektedir. 2012'de tasarlanan Orbit, olimpiyat oyunları için yaptırılmıştır ve şimdi Londra Olimpiyat Parkı'nda daimi olarak sergilenmektedir (URL-9). Kulenin tepesindeki gözlem güvertesi, spor etkinliği ile birlikte halka açılmış ve günümüzde ziyaretçi kabul etmeye devam etmektedir. Kapoor, bu eserinde hem bir hayat bağı (göbek bağı) metaforunu kullanmış, hem de alışılmış bir gri çelik kule ve gözlem alanı tasarlamak yerine ona sarılmış kırmızı bir “kordon/sarmal yapı” özel bir form olarak, heykel gibi onunla bütünleşmektedir. Orbit, sonuç itibarıyla modern mimarinin, heykel sanatı ile birlikte yeniden yorumlanmasının somut bir örneğidir (URL-8).

⁶ URL-3

⁷ URL-8

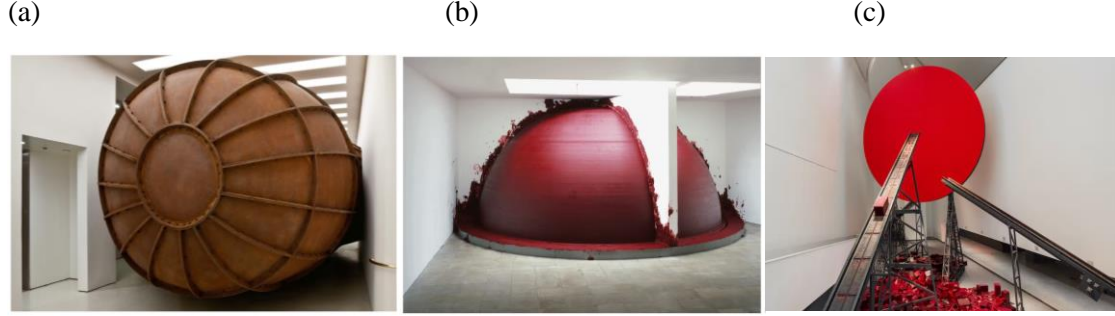
Görsel 6: "Orbit" Londra Olimpiyat Parkı (2012)⁸

Kapoor'un iç mekanda boşluk ve mekan algısını değiştiren eserleri de bulunmaktadır. Çalışmalarını sergilediği alanlar genellikle sergi amacıyla kullanılan, insan sirkülasyonuna elverişli oda ve koridorların bulunduğu, normal ya da yüksek tavan kotuna sahip hacimlerdir. İç mekanda mimarın, insan ölçeğine göre tasarladığı ve normal şartlarda devinime izin veren hacim, sanatçının mekan içinde tasarladığı yeni mekanlar veya mekanın neredeyse tamamını doldurma hedefinde olan devasa büyüklükteki heykeller ile, boşluk algısını ve ölçek kavramını yeniden düşünmeye yönlendirmektedir.

2008 yılında Kapoor, Guggenheim Vakfı için Berlin ve New York'ta koruyucu pas kaplaması üretmek için formüle edilen Cor-Ten'in ilk parçası olan "Memory" çalışmasını yapmıştır. 24 ton ağırlığında ve 156 parçadan oluşan eser izleyicileri algısal olarak "kafa karıştırıcı" iç mekanlara davet etmektedir (URL-10). Bölmek, "to divide" isimli eser (2008) ise balmumu ve kırmızı boya ile yapılmıştır. Yarım küre geometrisine sahip çalışma, devasa boyutuyla (345×890×445 cm) odanın içindeki bir duvardan dışarıya taşmış, aynı zamanda odanın bölme duvarı tarafından ikiye bölünmüş olarak görünmektedir. Sanatçı bu çalışmasını "geçmiş, şimdi ve gelecek (past, present, future)" üçlemesi olan bir metaforun parçası olarak üretmiştir (URL-10). Symphony for a Beloved Sun, CAFA Sanat Müzesi'nin avlusunu domine eden kan kırmızısı enstalasyon, birçok ziyaretçiyi bakmaya, düşünmeye ve tartışmaya yönlendiren bir eserdir. Dev bir güneş benzeri kırmızı disk, aslında Japon bayrağını hatırlatmaktadır ve iki siyah çelik tripot tarafından desteklenerek sergilenir ve bu esnada "senfoni" olarak adlandırılan parça (Symphony for a Beloved Sun), iki konveyörün kırmızı mum bloklarını yavaşça yukarı taşımasıyla çalınır. Martin Gropius Bau, Berlin'deki sergi alanı ve Beijing CAFA

⁸ URL-9

Sanat Müzesi'nde sergilenmiş bu eserde, ölçek ve kırmızı renk kullanımı sanatçının diğer eserlerine benzerlik gösterse de farklı olan, bir motorlu kayan bant ile yukarı doğru taşınan kırmızı mum blokları ve onların düşmesi ile zemin üzerinde bıraktığı izlerdir (URL-10). *"Kaçınılmaz olarak (enstalasyon), bu mekana, bu şehre, bu ülkeye ve tarihine dair bazı ilişkileri bulunuyor"* Anish Kapoor (URL-10).

Görsel 7: (a) Memory, Guggenheim, New York⁹ (b) To Divide¹⁰ (c) Symphony for a Beloved Sun¹¹

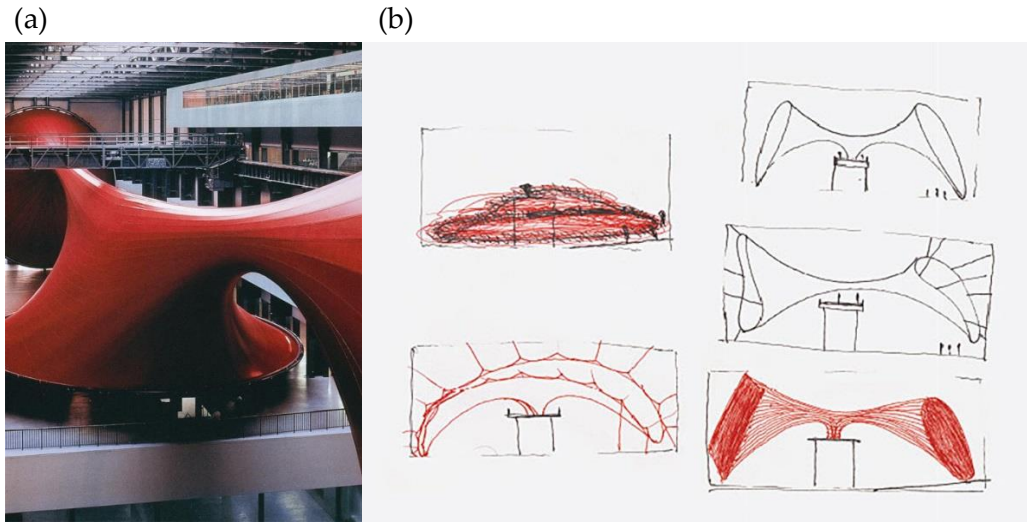
Kapoor'un diğer ünlü eserlerinden biri, "Marsyas" adlı ve ilk devasa ölçekli heykellerinden biridir. Bu heykel, 2002 yılında Londra'da bir sergi için yapılmıştır ve Tate Modern'de sergilenmiştir (URL-11). Heykel, bir çelik karkas üzerine gerilen ve kanat gibi açılan kırmızı bir PVC malzemenin tüneller oluşturmasıyla son geometrik formuna ulaşmıştır.

Mekanın boyutlarıyla yükseklik ve genişlik olarak yarışmakta olan eserin altında, etrafında, içinde gezen izleyiciler için; mevcut boyutları farklı bir şekilde algılamalarına neden olmaktadır. Anlam itibarıyla, bu eserin hem belirsiz, hem de açıkça "bir kadının fallop tüplerine" benzer bir şekle sahiptir. Marsyas, herhangi bir sanatçının Tate'in Turbine Hall'ünü tek bir devasa sanat eseriyle doldurduğu ilk uygulama olduğu için kısa sürede ikonik hale gelmiştir.

⁹ URL-10

¹⁰ URL-10

¹¹ URL-10

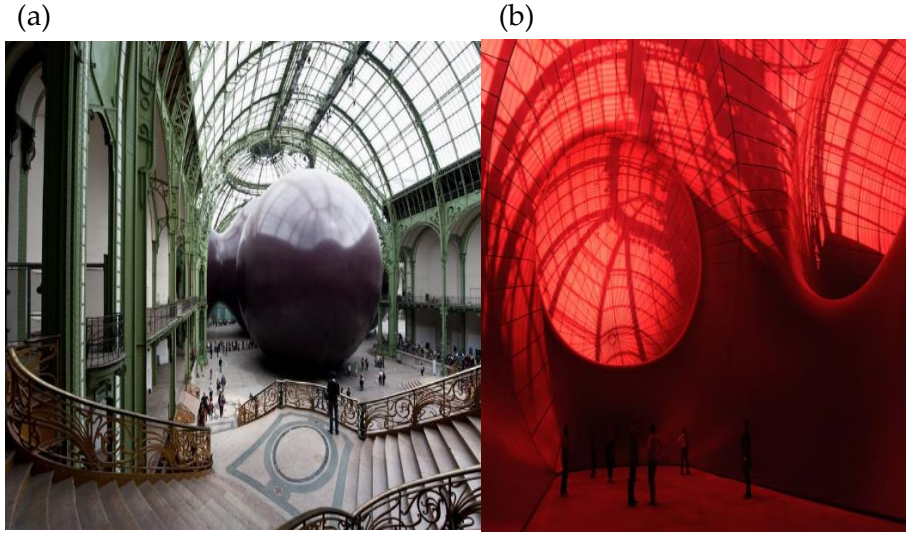
Görsel 8: (a) Marsyas-Tate Modern¹² (b) Marsyas'ın Taslak Eskizleri¹³

Anish Kapoor, Paris'in Grand Palais binasının geniş nefi içinde, Monumenta isimli sergi için 13.500 m²'yi ve 35 m yüksekliği dolduran eşsiz bir ölçekte, oluşturduğu "Leviathan" isimli eseri şöyle tanımlıyor: "Tek bir nesne, tek bir form, tek bir renk, Grand Palais'in Nefi'nin yüksekliği ve aydınlığına yanıt veren bir alan oluşturmak". "Leviathan" kelimesi İbranice kökenli bir kelime olup, "deniz canavarı" veya "büyük canavar" anlamlarına gelmekte; ayrıca, İncil'de geçen ve genellikle güçlü ve otoriter bir lideri ifade etmek için kullanılmaktadır. En gelişmiş teknolojiler kullanılarak tasarlanan eserin, sadece görsel olarak izleyenlere hitap etmeyen, aynı zamanda tam duyuşsal ve zihinsel keşif yolculuğuna çıkarması için tasarlanmış olduğu söylenmektedir. Heykel tarihinde eşsiz bir teknik ve şiirsel bir meydan okuma olan bu eser, sanat, bedenimiz, en samimi deneyimlerimiz ve kökenlerimiz hakkında ne düşündüğümüzü sorgulamaktadır (URL- 11).

"Leviathan", sanatçının istediği gibi muhteşem büyüklükte ve derinlikte, işinin özünü oluşturduğunu düşündüğü şeye yanıt veriyor: yani, "Tamamen fiziksel araçlarla, tamamen yeni bir duygusal ve felsefi deneyim sunmak." Kapoor'un heykeli, görsel sanat gelenekleri arasındaki sürekli zenginleştirici diyalogunda coğrafi özgünlüklerle taşmaktadır. Kendisini bir kaşif olarak tanıtan Kapoor, kapalı alanları açarak veya sınırlı bir hacimde genişliği yeniden yaratırken, malzeme dünyasının yasalarından radikal olarak kaçınmaktadır (URL-3).

¹² URL-11

¹³ URL-11

Görsel 9: (a) Leviathan adlı eserin Paris'in Grand Palais'da (Fransa) sergilenişi ve dış görünüşü.¹⁴ (b) Leviathan iç görünüşü ve ziyaretçi ölçeği.¹⁵

Peyzaj mimarisi, insanların yaşadıkları alanların çevresel ve doğal unsurlarla uyumlu, işlevsel ve estetik olarak tasarlanması sürecidir. Peyzaj mimarisi tasarımı, bahçeler, parklar, kentsel meydanlar, okul bahçeleri, kamu alanları, özel bahçeler, endüstriyel alanlar ve turistik tesisler gibi açık alanları içerir (Köktürk, 2010: 1-15).

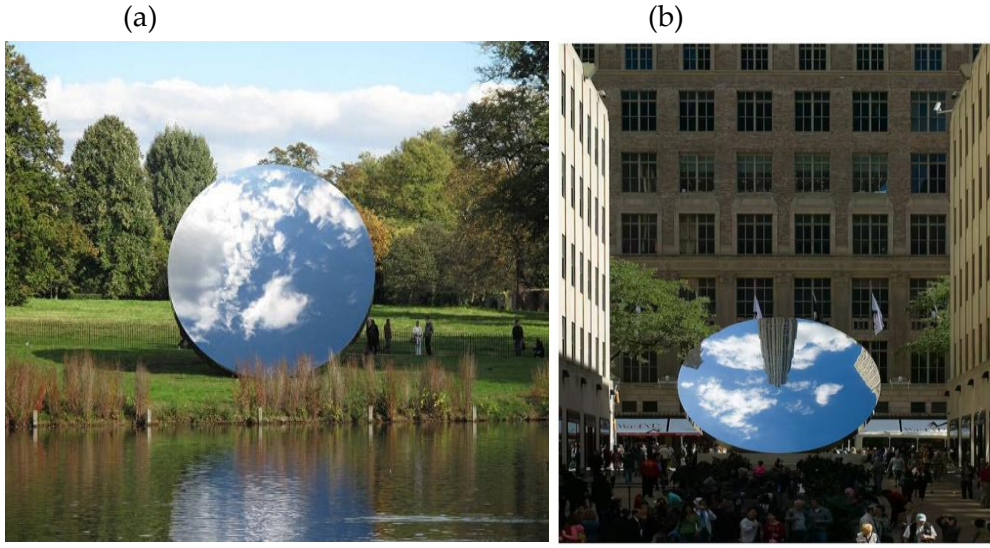
Kapoor'un ilk Sky Mirror'ı, gökyüzüne doğru açılı 20 metre genişliğinde bir konkav paslanmaz çelik ve yansıtıcı yüzeye sahip bir tasarımdır. İngiltere'nin Nottingham kentindeki Nottingham Playhouse tarafından yapılması istenmiş olan bu eserin amacı, dünyayı tersine çevirerek, perspektifi değiştirmek ve izleyicilerin farklı bir bakış açısıyla düşünmelerini sağlamaktır.

Sanatçı "Gökyüzü Aynası" adlı bu eseri; izleyicinin çalışmanın içine girdiği ve düşündüğü "nesne-dışı" bir düzlem olarak adlandırır. Yansıtıcı yüzeyi sayesinde, ayna çevresindeki sınırlardan bağımsızlaşarak, kaybolur ve çevreyle (peyzaj) bütünleşir.

İhtiyaç duyulan "öz-yansıtmanın" teşvik edilmesi nedeniyle dünya genelinde birçok şehirde Kapoor'un aynalı heykellerine talep oluşturmuştur. Her zaman kararlı ve yeteneklerini zorlamaya istekli olan Kapoor, 2006 yılında New York'taki Rockefeller Center'da devasa 35 metrelik bir Sky Mirror versiyonu tasarlamıştır.

¹⁴ URL-3

¹⁵ URL-3

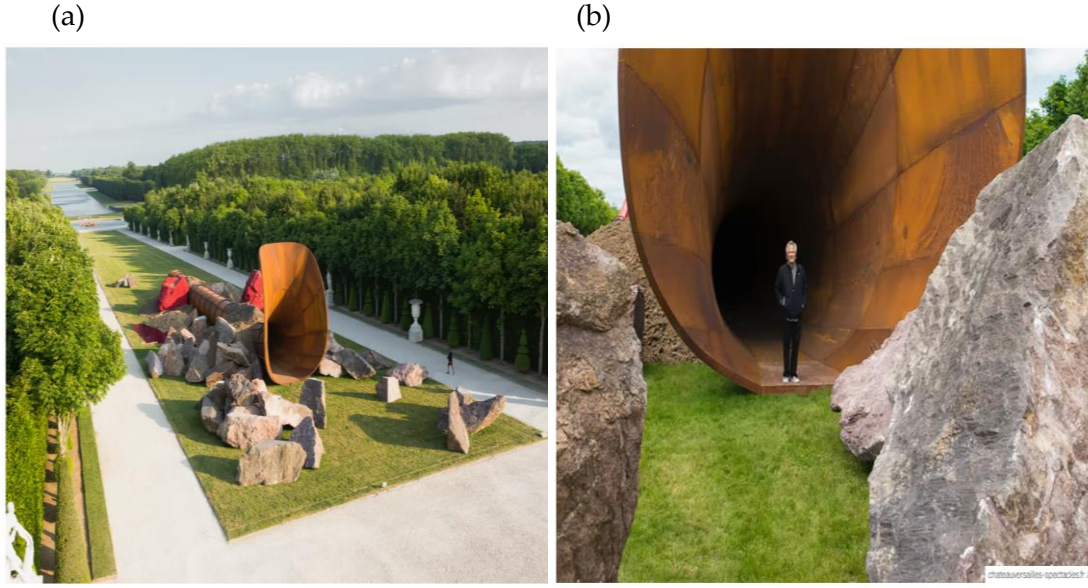
Görsel 10: (a) Sky Mirror Nottingham, İngiltere¹⁶ (b) Sky Mirror Rockefeller Center, Newyork, Amerika¹⁷

Peyzaj mimarisi, boşluk algısının doğru şekilde yönetilmesi ve kullanılması yoluyla insanların açık alanlarda konforlu ve keyifli bir deneyim yaşamasını sağlar. Peyzaj mimarisi ve boşluk algısı, doğru bir şekilde yönetildiğinde insanların açık alanlarda rahatlmasını, keyif almasını ve hatta sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlayabilir. Farklı uygulama yöntemleri, peyzaj mimarisi ve boşluk algısının doğru şekilde kullanılmasına yardımcı olabilir, bunlar; fonksiyonel tasarım, doğal unsurların kullanımı, aydınlatma ve düzenli bakım, doğru ölçeklendirme kriterlerinden oluşmaktadır. Özellikle doğru ölçeklendirilmiş ve boşluk algısının ufuk çizgisine uzandığı arazilerden birinde Anish Kapoor, “Dirty Corner” (2011) isimli çalışmasını önce atölyede tasarlayıp, ardından Versay Sarayı bahçesinde sergilemiştir (URL-3).

Eserde, tünelin girişi paslanmış görüntüsü ile Corten çelikten üretilmiş bir boru formundadır. Sergi boyunca bu tünelin, yavaş yavaş bir cihazla mekanik olarak yaklaşık 160 metreküp toprakla kaplanmış ve tünelin içinden geçtiği keskin bir kir dağı oluşturulmuştur, ayrıca etrafına doğal görüntüsü ile kaya parçaları eklenmiş ve sanatçının kırmızı renk tutukusu ve bazı kayaların boyanması ile tünelin sonundaki peyzaj kısmına hareket kazandırmıştır (URL-3). Bu çalışmada Kapoor, peyzaj içinde seçtiği bir boşluk alanın, peyzaj uygulaması görmüş açık bir mekanın içinde yeniden bir boşluk, bir tünel yaratarak ziyaretçileri eserin içine girmeye davet etmiştir.

¹⁶ URL-3

¹⁷ URL-3

Görsel 11: (a) Dirty Corner Versay Sarayı Bahçesinde Sergilenişi (2011)¹⁸ (b) Dirty Corner Girişi¹⁹

Son olarak; Yeni Zelanda, Kaipara Körfezi, Gibbs Farm'da yer alan peyzajda, kırmızı PVC örtü ve çelik halatlarla zemine sabitlenerek (25 m x 84 m) topoğrafyaya yerleştirilen eserin "Parçalama" (2009) olarak adlandırılmıştır. Sanatçı çalışmasını şu sözlerle açıklamaktadır;

"Şimdi birkaç 'Parçalama' çalışması yaptım ve 'Site I' en önemlisi. 'Parçalama', bir bedenin parçalara ayrılması anlamına gelir. Peyzajda yapılan birçok heykelle beden ve arazi birbirleriyle eş anlamlı olarak görülür. Parçalama bu bağlantıyı ayınleştirir. Avustralya yerlileri, arazinin bu şekilde ayınle bir köklü bağı olduğunu anlarlar. Benim için, bu heykelin bu yere bir şekilde temel bir şekilde bağlı olması anlamına gelir. Dolayısıyla, artık sadece bir peyzajda nesne değildir. Bu çalışmada birkaç parçalama var. Site'nin parçalanması var. Nesne ve sitenin arasında bir parçalama var. Hatta bu, heykelin hiçbir bakış açısından tam olarak algılanamayacağı şekildedir. Bu çalışmada heykelin dikeyliği, tam anlamıyla peyzajın yataylığına dönüştürülür ve başka bir ayırım veya parçalama verilir. Bu, heykelin iç kırılması olarak da görülebilir" Anish Kapoor (URL-13).

¹⁸ URL-13

¹⁹ URL-13

Görsel 12: Dismemberment (Kırmızı Trumpet) 2009²⁰

Sonuç

Günümüzde, mimarlık anabilim dalında olduğu gibi güzel sanatların bir kolu olan heykel sanatında da gelişen malzeme ve yapım teknolojisi, ölçek, boyut kavramlarında tasarımsal sınırları genişletmiş ve insan algısını şaşırtarak, zenginleştirmiştir. Geleneksel heykel kavramı, sanatçı Anish Kapoor'un hayalinde ölçek ve malzeme kullanımını açısından sınırsız bir imge iken, mekan ve boşluğun sınırları ile dönüşüme uğramış ve son ürün olarak ziyaretçilerine sunulmuştur. İnsana, kent içinde ve mevcut yapı çevre; günlük rutinden kopararak kısa süreliğine de olsa kendini göstermek, binaların arasında dolaşırken bir ayna ile gökyüzünü hatırlatmak, çelik gibi sert bir malzemeye elastik bir malzeme geometrisini kazandırmak, mekanda ana renkleri kullanmak, devasa boyutta geometrilerle mekan içinde mekan tasarlamak Anish Kapoor'u anlatmaktadır. Sanatçının eserleri, mekanda boşluk algısı ve sanat arasındaki ilişkiyi önemli bir şekilde yansıtarak, mimarın ve insanın boyut kavramını gözden geçirmesine teşvik etmektedir. Anish Kapoor, kendisi için "arada kalmak" olarak adlandırdığı coğrafi açıdan kaydırılmış bir yerde var olmaktadır ve her coğrafyanın kimliğini taşımak suretiyle, herhangi bir şekilde bir yere bağlanmaktan kaçınır. Bu ifadelerle sanatçı aslında, bulunduğu yerde kendine özgü mekan yaratma ve boşluğu deneyimleme niyetini de dile getirmektedir. Mimar ve tasarımcı gözüyle mekanı ve boşluğu tekrar değerlendirmek adına özellikle Anish Kapoor'un eserlerini incelemek, iç mekan, kentsel tasarım ve peyzaj tasarımı üzerine yeni eleştiriler kazandırmayı ve belki de yıllardır bilinen yapı çevreye yeni bir gözle bakabilmeyi sağlamaktadır. Sonuç itibarıyla, mekan ve boşluk algısı; eklenen yeni tasarımların, ölçeği, malzemesi ve yapım tekniği ile insan deneyimine elverişli, yeni bir imge yaratırken, mevcut fiziksel boyut özelliğine göre farklılaşmaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Altan, İ. (1993). Mimarlıkta mekan kavramı. *Psikoloji Çalışmaları*, 19, 75-88.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü* (3. bs.). Paradigma Yayınları.
- Demirci, A. (2019). *Plastik sanatlarda mekan algısı* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Faulkner, K., & Lepine, A. (2016). 'This sense of freedom': sculpture and architecture together. *Sculpture Journal*, 25(3), 309-314.
- Karaaslan, S. (2005). Heykel ve mekan. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 289-295.
- Kenny, A. (1985). *The philosophical writings of Descartes* (Vol. 1, pp. 1984-1985). Cambridge: Cambridge University Press.
- Konak, R. (2014). Minyatür sanatında boşluk ve mekân anlayışı. *Akdeniz Sanat*, 7(14).
- Köktürk, E. (2010). Mekân algısı ve mekân ilişkisi üzerine”. *Mekânsal Planlamada Jeodezi Sempozyumu*, 1-15.

Soltani, S., & Kirci, N. (2019). Phenomenology and space in architecture: Experience, Sensation and Meaning. *International Journal of Architectural Engineering Technology*, 6, 1-6.

İnternet Kaynakları

URL-1: "Mekan Kelimesinin Anlamı". <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-2: "Man Injured Falling Into Anish Kapoor Hole". <https://news.artnet.com/art-world/man-injured-falling-into-anish-kapoor-hole-1335176/> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-3: "Sanat Dünyasının Dev İsmi Anish Kapoor". <https://www.gzt.com/arkitekt/sanat-dunyasinin-dev-ismi-anish-kapoor-3561031> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-4: "Millennium Park" <https://mykaleidoscope.ru/en/places-and-attractions/6430-millennium-park.html> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-5: "Anish Kapoor Unveils His First Permanent Public Artwork in New York City". <https://www.archdaily.com/997074/anish-kapoor-unveils-his-first-permanent-public-artwork-in-new-york-city> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-6: "Permanent Installation Turning the World Upside Down". <https://mennour.com/artists/anish-kapoor/permanent-installation-turning-the-world-upside-down-the-israel-museum-jerusalem/> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-8: "Turning the World Upside Down, Jerusalem". <https://www.imj.org.il/en/collections/551981-0/> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL-9: "Permanent Installation Orbit London". <https://mennour.com/artists/anish-kapoor/permanent-installation-orbit-london> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL 10: "De Londres à Buenos Aires, Anish Kapoor Voit Rouge". <https://magazine.bellesdemeures.com/luxe/art-de-vivre/de-londres-buenos-aires-anish-kapoor-voit-rouge-article-20535.html> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL 11: "Marsyas Anish Kapoor 2002". <https://www.college.columbia.edu/core/content/marsyas-anish-kapoor-2002> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL 12: "Mennour Anish Kapoor". <https://mennour.com/artists/anish-kapoor> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

URL 13: "Anish Kapoor Dismemberment". <https://anishkapoor.com/326/dismemberment-site-i-2> (Erişim Tarihi: 30.03.2023).